

Dichtende Dictators

Leo Kwartan | NRC Magazine | 2006

Het is begin maart 2003. Donkere wolken pakken zich samen boven het paleis van de Saddam Hoessein. In Washington en Londen wordt de laatste hand gelegd aan de voorbereidingen voor een omstreken maar onvermijdelijke oorlog tegen Irak. Een grote Amerikaans-Britse troepenmacht is inmiddels samengetrokken aan de grenzen. De Irakese dictator beseft dat de tanks deze keer pas zullen stoppen als zijn paleizen bezet, zijn vluchtroutes afgesneden en zijn bataljons vernietigd zijn, en hijzelf gevangen genomen is, of gedood. Op een *deus ex machina* hoeft Saddam niet te hopen. De vredesdemonstranten in Europa, de Arabische leiders, de president van Frankrijk of de Paus? Ze zijn allemaal zwakkelingen of opportunisten gebleken die op geen enkele manier zijn onontkoombare ondergang kunnen of willen stoppen.

Maar heeft Saddam niet vaker met zijn rug tegen de muur gestaan? Is hij niet eerder verpletterend verslagen om vervolgens te herrijzen als een feniks uit de as? En toch, wie zich de dictator tijdens die laatste dagen van zijn regime voorstelt als de onverschrokken straatvechter die hij altijd is geweest, heeft het mis. We zien niet langer de baathist die zich

liever doodvecht dan capituleert, voortdurend in verbinding staat met zijn commandanten in het veld, op het laatste moment tactische wijzigingen doorvoert en *en passant* een moordcomplot verijdelt. Welnee, die Saddam bestaat in maart 2003 allang niet meer. Wat we wel zien is een verbitterde dictator die zich heeft afgezonderd van de ruwe realiteit en romans schrijft.

Jawel, Saddam gebruikte zijn laatste dagen als president van Irak om de laatste hand te leggen aan zijn vierde roman, getiteld *Eruit, jij vervloekte*. Sa'doun al-Zubaybi, die in Oxford Engelse literatuur heeft gestudeerd en indertijd Saddams tolk en eindredacteur was, vertelde het Israëliëse dagblad *Ha'aretz*: 'Saddam was een productieve auteur, zij het van inferieur kaliber. Op het laatst was het redigeren van zijn boeken een dagtaak geworden.' Al-Zubaydi bezit nog steeds de manuscripten die hij aan het corrigeren was op het moment dat de geallieerde invasie begon. Kort voordat Bagdad viel op 9 april, rolde Saddams roman van de persen. Oorlog of niet, hij had zijn deadline tenminste gehaald.

In *Eruit, jij vervloekte* voorspelt Saddam het lot van Irak. Achter de cover waarop twee brandende torens staan die worden geflankeerd door een duivel, een jonge vrouw en een islamitische krijger, gaat een doorzichtig plot schuil. Het boek vertelt het verhaal van een zekere koning Ibrahim en zijn drie kleinkinderen, Hisqil, Yousef en Mahmoud. Zij staan symbool voor Moses, Jezus en Mohammed. De kwade genius is - voorspelbaar in Saddams belevingswereld - de jood Hisqil, die wordt neergezet als een geldbeluste intrigant. Hisqil wordt verliefd op een vrouw – lees: Irak - maar die wijst hem af, waarna hij poogt haar te verkrachten. Hij pleegt vervolgens verraad door zich aan te sluiten bij 'de Romeinen', ofwel de geallieerde invasiemacht. De invallers wordt het hoofd geboden door een zekere Salim, 'een pure, deugdzaame Arabier die lang van gestalte is en een rechte neus heeft'. Voert Saddam hier zichzelf op? In elk geval, onder aanvoering van Salim triomfeert Irak in een guerrillaoorlog.

Vorig jaar juni maakte Saddams familie bekend dat de roman ook zou worden uitgebracht in andere Arabische landen. Saddams dochter Raghd die in Amman woont, had de speciale uitgave opgedragen aan 'mijn vader die van mannen helden maakt en ons heeft geleerd van onze natie te houden'. Maar de Jordaanse autoriteiten vreesden pro-Saddamsentimenten en verboden publicatie, zodat het boek kort daarna verscheen in het afvoerputje van literatuur die elders in het Midden-Oosten ongewenst is: Beiroet. De eerste officiële vertaling verscheen afgelopen mei in Japan, onder de titel *Duivelsdans*. De Japanse vertaalster, Itsuko Hirata, is ingenomen met de roman, die ze ziet als 'een boodschap die bedoeld is om het moreel van het Irakese volk op te vijzelen.'

En zolang Saddam nog niet geëxecuteerd is, kunnen we meer verwachten. In de gevangenis blijkt Saddam productiever dan ooit. Tegen zijn Libanese advocate Bushra Khalil zei hij onlangs dat hij niet alleen een nieuw heroïsch werk had geschreven, maar ook gedichten. 'Ik had nooit tijd gedichten te schrijven', vertrouwde Saddam haar toe. 'Maar nu ben ik een dichter geworden'.

Wat drijft een dictator er toe te schrijven? Is het de drang naar onsterfelijkheid in de volle wetenschap dat wanneer hij wordt gedood, of verdreven van de macht, zijn portretten weliswaar zullen worden verbrand, zijn standbeelden omgehaald en zijn paleizen betrokken

door nieuwe machthebbers, maar dat zijn literaire werken altijd zullen blijven voortbestaan? Of wordt hij gedwongen zelf de pen ter hand te nemen omdat alle goede kunstenaars inmiddels verdreven zijn of creperen in zijn martelkamers waar hun, zoals in het Irak van Saddam gebeurde, de hand werd afgehakt of de tong uitgerukt omdat ze weigerden hun talenten in dienst van de Leider te stellen?

Zeker, de militaire regimes in landen als Irak, Syrië en Libië hebben geprobeerd literatuur in te zetten als propagandamiddel. Dat is echter een heilloze weg gebleken, want hoe kun je nu de loftrompet steken als er oorlogen worden verloren, de economie verkommert en het trotse vaderland afzakt tot een internationale paria? Ondanks zijn blunders blijft de Leider echter als een Croesus op zijn troon zitten. De immense leegte die is ontstaan door de culturele kaalslag die hij heeft aangericht, wordt opgevuld door applausmachines en een jungle van portretten van hemzelf. Niemand is nog in staat zijn grootheid te beschrijven anders dan in de clichés die hij zelf heeft voorgeschreven. Wil hij meer, dan rest hem niets anders dan zelf de leegte te vullen.

Schrijven biedt de dictator tevens de mogelijkheid tot reflectie over zijn eigen bestaan. Dat zien we niet alleen bij Saddam, maar ook bij de Libische leider Muammer al-Kadhafi die naast zijn befaamde Groene Boek een aantal korte beschouwende essays schreef. Zijn bundel getiteld *Het dorp, de aarde en de zelfmoord van de astronaut* werd in de jaren negentig zelfs een bestseller in Egypte. In het openingsverhaal mijmert Kadhafi, een plattelandsjongen die werd geboren in een bedoeïenentent, over de verdorvenheid van de stad: 'Dit nu is de stad: een vermorzelende molen voor zijn bewoners, een nachtmerrie voor zijn bouwers. Hij dwingt je een ander uiterlijk aan te nemen en je waarden aan te passen aan die van de stedeling. En die zijn zonder kleur, smaak, reuk of betekenis. Het is een wormachtig bestaan.'

De verhalen bieden een opmerkelijk inzicht in de zielenroerselen van de man die bekend staat als de architect van de Staat van de Massa's. 'Ik hou evenveel van de massa's als dat ik hen vrees,' geeft Kadhafi toe in *Vlucht naar de hel*. 'Ze kunnen je liefhebben wanneer ze blij zijn. Maar hoe wreed kunnen ze zijn als ze boos zijn!' Hielden ze niet eerst van een leider als Mussolini en stonden ze later niet te juichen bij zijn omgebrachte lichaam? 'Dus welke hoop kan ik nog koesteren?' vraagt de Libische leider zich af. 'Ik, een arme bedoeïenen die verdwaald is in een dolgedraaide moderne stad waar de mensen me bedelven onder eisen zodra ze me te zien. Ze vragen te veel van een arme, verwarde bedoeïenen die niet eens een geboortecertificaat bezit.'

Kadhafi snijdt hier een thema aan dat je ook bij Saddam aantreft: de sluipende vereenzaming van de dictator aan de top en de onvermijdelijkheid van zijn naderende ondergang. Kadhafi filosofeert hardop, in het hier en nu. Saddam kiest daarentegen de vorm van groteske ridderromans: belegerde kastelen, gepassioneerde liefdes, trouw en verraad, familie-intriges, veldslagen en verbitterde koningen die een dolkstoot in de rug krijgen van hun bloedeigen zoon. Zoals we zullen zien, zijn de autobiografische elementen bij Saddam zo prominent aanwezig dat het lijden van de dictator tastbaar wordt en hijzelf bijna menselijk.

Dat de combinatie van dictatuur en literatuur niet per definitie zwartgalligheid hoeft op te leveren, bewijst het literaire 'talent' van Syrië, Mustafa Tlass. Tijdens de meer dan dertig jaar

dat hij minister van Defensie was, heeft hij verschillende boeken geschreven waaronder *De matze van Zion*, een antisemitisch schotschrift dat is verfilmd en ook buiten de Syrische landsgrenzen goed loopt. Tlass is echter vooral bekend als dichter met een stijl die past bij zijn imago van rokkenjager. Menig internationale filmdiva heeft liefdesgedichten ontvangen van de in literaire kringen volstrekt onbetekenende playboygeneraal uit Syrië. In het geval van de Italiaanse actrice Gina Lollobrigida bleek dat verstrekkende gevolgen te hebben.

In een interview in 1998 met het dagblad *al-Bayan* deed Tlass namelijk een boekje open over de rol van Syrië bij de zelfmoordaanslagen op de Multinationale Vredesmacht in Libanon in de jaren tachtig. 'Ik verzamelde de Libanese verzetsstrijders en zei hun: "Doe wat je wilt met de Amerikanen, de Britten en de anderen, maar ik wil niet dat er één Italiaanse soldaat wordt getroffen." Ik wilde namelijk niet dat er ook maar één traan zou rollen uit de ogen van Gina Lollobrigida. Ik ben al dol op haar sinds mijn jeugd en schreef haar brieven en gedichten.' Tot die tijd had iedereen zich afgevraagd waarom honderden westerse soldaten waren omgekomen in de inferno's, maar dat er geen Italiaan bij was.

Terug naar Saddam. Het meest opmerkelijk boek in de Arabische dictatorliteratuur is wel zijn debuut in het najaar van 2000, getiteld *Zabiba en de koning*. Aanvankelijk was het onduidelijk of het boek inderdaad van Saddams hand was. Op de cover stond 'een verhaal door zijn schrijver', maar de naam van de auteur bleef onvermeld. De uitbundige kritieken in de Irakese staatspers en de 20-delige televisieserie die kort daarna van start ging, namen elke twijfel echter weg. En wie het boek las, wist het zeker: dit had door niemand anders dan de Leider zelf geschreven kunnen zijn.

Hoewel het verhaal zich afspeelt in de Mesopotamische oudheid, bevat het zo veel persoonlijke elementen en verwijzingen naar de recente geschiedenis van Irak dat lijkt alsof Saddam zich in metaforen tot zijn volk richt. Het boek kan worden gelezen als een autobiografie, maar ook als goedkope propaganda, een biecht, een verzoek om vergeving en een laatste wilsbeschikking. Voor de schrijfstijl hoeft je het overigens niet te lezen. Die zou elke redacteur tot wanhoop drijven. Het verhaal is langdradig en onsamenhangend, het Arabisch gezwollen, en de karakters hebben de diepte van bordkarton.

In het verhaal zien we Saddam als de Babylonische koning Arab. De man zit als een eenzame gevangene opgesloten binnen het comfort en de dikke muren van zijn paleis. Tijdens een zeldzame reis door zijn rijk ontmoet hij het volksmeisje Zabiba. Zabiba, wier naam in het Arabisch 'rozijn' betekent, staat symbool voor het volk van Irak. Ze woont in een eenvoudig huis aan de voet van de burcht van de malafide en hebzuchtige emir Hisqil, de *bad guy* die we in Saddams oeuvre voortdurend aantreffen. Zabiba is tegen haar zin uitgehuwelijkt aan een vazal van Hisqil die haar regelmatig slaat.

Er ontwikkelt zich een platonische liefdesverhouding tussen Zabiba en de koning. 'In jou zie ik het licht en de weerschijn van mijn eigen ziel', zegt Arab tegen Zabiba. 'Jij bent mijn dokter en mijn medicijn'. Maar zo gemakkelijk laat Zabiba zich niet inpakken. Ze bekritiseert de koning voortdurend: 'In ons verleden zijn er koningen geweest die konden worden vergeleken met een parel in een kroon. Maar waar zijn die koningen thans gebleven?' Ze levert ook kritiek op de spionnen van de koning – lees: Saddams geheime diensten – die 'kunnen doen wat ze willen en menen het volk altijd onder druk te moeten houden'.

De koning verweert zich nauwelijks tegen deze aantijgingen. Eigenlijk vlucht Arab van meet af aan in de slachtofferrol. Hij voert zijn ongelukkige jeugd aan die grote overeenkomsten vertoont met die van Saddam. Hij vertelt hoe hij het hoofd moest bieden aan de kuiperijen van zijn drie halfbroers. En hoe zijn vader hem de rug toekeerde: 'Voordat ik zelfs maar volwassen was, zond mijn vader me ver weg van het paleis, maar hij vertelde me niet waarom.' Het is het beeld van de jonge Saddam die veroordeeld werd stand te houden in een Hobbesiaanse wereld van verraad en geweld waarin alleen de gemeenste overleeft.

Nu hij alle intriges en samenzweringen overwonnen heeft, zit de koning moederziel alleen verschanst in zijn paleis. 'Is eenzaamheid niet de grootste vijand van de machthebber?' vraagt Zabiba zich af. Ze raadt de koning aan af te dalen uit zijn ivoren toren om de natuurlijke relatie met het volk te herstellen. Maar de koning heeft het te druk met zijn fysieke overleving. Het is Zabiba die hem op het nippertje redt van een moordaanslag door de neef van de koning. Arab steekt de neef dood, waarmee Saddam in feite toegeeft verantwoordelijk te zijn voor de dood van zijn neef Adnan Khairallah, de voormalige minister van Defensie, die in 1989 omkwam bij een mysterieus helikopterongeluk. We lezen dat Saddam vermoedde dat zijn eerste vrouw, Sajida, de zus van Adnan, het moordcomplot steunde. 'Haar zaak stinkt als een lijk dat onmiddellijk moet worden begraven', adviseert Zabiba met betrekking tot de koningin.

We lezen ook hoe zeer Saddam zijn oudste zoon Uday haatte. Uday groeide uit tot een psychopaat die naar hartelust moordde en verkrachtte. Hij heeft Saddams bewind mogelijk nog gehater gemaakt dan dat al was. In juni 2003 werd Uday door de Amerikanen doodgeschoten. In zijn roman belooft Saddam het Irakese volk dat Uday hem nooit zal opvolgen. 'We willen toch niet dat wij en onze kinderen worden bestuurd door een of andere gek uit het nageslacht van de koning', laat hij een krijger zeggen. Saddam schakelt Uday gelijk met de duivel Hisqil, de hebzuchtige en perverse jood die seksorgieën organiseert, de Irakezen uitbuit en gemene zaak maakt met de vijand.

En Zabiba? Zij is 'de martelares van het volk', de supermoslima, de Irakese Jeanne d'Arc die de eer van de natie op het slagveld verdedigt en dat met de dood moet bekopen. En zij is de onbereikbare liefde in Saddams leven. Nooit is de Irakese dictator in staat geweest het Irakese volk zijn echte liefde te tonen. Niet dat hij dat niet wilde. Integendeel, van kinds af aan hunkerde Saddam naar liefde. Maar de omstandigheden beslisten anders en dwongen hem te leven achter een muur van bajonetten. 'Hoe kan ik nu een worden met het volk als ik hun koning ben?' vraagt hij Zabiba. Dat kan ook niet. Het enige waarop hij misschien nog hoopt is dat zijn volk hem wil vergeven en niet omziet in woede.

De dictator die begin maart 2003 aan zijn schrijftafel zat, was er geestelijk niet veel beter aan toe dan de Catweazle die negen maanden later door Amerikaanse soldaten uit zijn ondergrondse schuilplaats werd getrokken. Eenzaam en gedesillusioneerd, vervreemd van zijn familie en uitgeput van de meedogenloze overlevingsstrijd die hij elke dag weer moest aangaan, verlangde Saddam bijna naar de invasie omdat die hem zou verlossen uit zijn lijden. Dat is het beeld dat naar voren komt uit zijn romans en dat bevestigd wordt door zijn naaste medewerkers. 'Hij verlangde terug naar de gouden dagen van zijn jeugd, de gewapende strijd, het Spartaanse leven,' aldus Saddams eindredacteur Sa'doun al-Zubaybi.

Het liep anders. Nu slijt Saddam zijn laatste dagen in eenzame opsluiting in de gevangenis. Zijn rol is uitgespeeld. De enige relevante vraag is nog wanneer hij ter dood zal worden gebracht. 'Ik ben klaar om te sterven' zei hij onlangs tegen zijn advocate Bushra Khalil. 'Ik ben niet bang voor executie'. Als hij niet in de rechtszaal is, brengt hij zijn dagen door met bidden en grapjes maken met zijn Amerikaanse bewakers. Intussen werkt hij koortsachtig door aan zijn literaire nalatenschap:

*Mijn geest blijft fier overeind en zal niet wankelen
Door mijn lichaam stroomt het bloed van de groten
O Irak, in het hart ben je een gekroonde
Op de tong ben je het gedicht van de dichters
O Irak, ongeluk heeft je zwaard getroffen, dus recht je rug
En kom op krachten zonder wrok te koesteren*

Saddam Hoessein